

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA MILLIY BOYLIK TARKIBINING BARQAROR IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI

Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “O‘zbek tili va adabiyoti” kafedrasini mudiri,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent*

dilyuldasheva83@gmail.com

0000-0002-3898-2113 ORSID

Burxanov Boburbek Eldarovich

*“Iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi,
Samarqandiqtisodiyot va servis instituti*

bburhanov415@gmail.com

Аннотация. Ushbu maqolada iqtisodiy o‘shish va milliy boylik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik zamonaviy makroiqtisodiy muammolar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Milliy boylik tarkibining evolyutsiyasi hamda uning iqtisodiy o‘shish sifati va barqarorligiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Asosiy e’tibor an’anaviy omillardan (tabiiy resurslar, jismoniy kapital) inson kapitali, nomoddiy aktivlar va raqamli texnologiyalar hal qiluvchi rol o‘ynaydigan bilimlar iqtisodiyotiga o‘tishga qaratilgan. "Resurslar la’nati", institutsional tuzoqlar va resurslarning notekis taqsimlanishi muammolari tahlil qilinadi. XXI asrda barqaror iqtisodiy o‘shish boylikni diversifikatsiya qilmasdan va "inklyuziv boylik" (Inclusive Wealth) konsepsiyasini joriy etmasdan imkonsiz ekanligi haqida xulosa chiqariladi.

Калит so‘zlar: iqtisodiy o‘shish, milliy boylik, inklyuziv boylik, inson kapitali, nomoddiy aktivlar, institutsional muhit, raqamli iqtisodiyot, makroiqtisodiy barqarorlik.

Аннотация. Статья посвящена анализу взаимосвязи экономического роста и национального богатства сквозь призму современных макроэкономических вызовов. Рассматривается эволюция структуры национального богатства и ее влияние на качество и устойчивость экономического роста. Особое внимание уделено переходу от традиционных факторов (природные ресурсы, физический капитал) к экономике знаний, где ключевую роль играют человеческий капитал, нематериальные активы и цифровые технологии. Анализируются проблемы «ресурсного проклятия», институциональных ловушек и неравномерности распределения ресурсов. Сделан вывод о том, что в XXI веке устойчивый экономический рост невозможен без диверсификации богатства и внедрения концепции «инклюзивного богатства» (Inclusive Wealth).

Ключевые слова: экономический рост, национальное богатство, инклюзивное богатство, человеческий капитал, нематериальные активы, институциональная среда, цифровая экономика, макроэкономическая устойчивость.

Abstract. *This article analyzes the relationship between economic growth and national wealth through the lens of contemporary macroeconomic challenges. It examines the evolution of national wealth structure and its impact on the quality and sustainability of economic growth. Special attention is given to the transition from traditional factors (natural resources, physical capital) to the knowledge economy, where human capital, intangible assets, and digital technologies play a crucial role. Issues such as the "resource curse," institutional traps, and uneven resource distribution are analyzed. The study concludes that in the 21st century, sustainable economic growth is impossible without wealth diversification and the implementation of the "Inclusive Wealth" concept.*

Keywords: *economic growth, national wealth, inclusive wealth, human capital, intangible assets, institutional environment, digital economy, macroeconomic stability.*

Kirish. Iqtisodiy o'sish va milliy boylik fundamental, lekin bir xil bo'lmagan makroiqtisodiy kategoriyalardir. Agar iqtisodiy o'sish (an'anaviy ravishda YaIM dinamikasi orqali o'lchanadi) yaratilgan qiymat va daromadlarning joriy oqimini aks ettirsa, milliy boylik mamlakatning to'plangan salohiyat zaxirasini — moddiy, tabiiy, moliyaviy hamda eng muhimi — nomoddiy aktivlarni tavsiflaydi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy sharoitda faqatgina YaIMning miqdoriy o'sish sur'atlari ketidan quvish ko'pincha resurslarning kamayishi va ekologik degradatsiyaga olib keladi. Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlar yuqori o'sish sur'atlarini ko'rsatmoqda, biroq bu milliy boylikning munosib ravishda ortishi bilan birga kechmayapti.

Paradoks yuzaga kelmoqda: mamlakat "qog'ozda" boyishi mumkin (xomashyo eksporti hisobiga YaIM o'sishi), lekin amalda qashshoqlashadi (yer osti boyliklarining tugashi, ekologiyaning yomonlashishi, "aqlar oqimi"). Shuning uchun ushbu tadqiqotning maqsadi raqamli iqtisodiyotga o'tish sharoitida milliy boylik tarkibining sifatli va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashga ta'sirini tahlil qilishdir.

Adabiyotlar sharhi. Klassik siyosiy iqtisodda (A. Smit, D. Rikardo) millat boyligi moddiy ne'matlar bilan tenglashtirilgan, o'sish esa jismoniy kapitalning to'planishi bilan bog'langan. Neoklassik modellar (xususan, Solou modeli) tushunchani kengaytirib, kapital to'planishining chegaralanganligini va uzoq muddatli o'sish ekzogen texnologik taraqqiyot orqali ta'minlanishini isbotladi.

Iqtisodiy tafakkurning zamonaviy bosqichi endogen o'sish nazariyasiga (P. Romer, R. Lukas) tayanadi, u tizim markaziga inson kapitali va innovatsiyalar yaratishni qo'ydi. Bugungi kunda BMT (UNEP) kabi xalqaro tashkilotlar "Inklyuziv boylik" (Inclusive Wealth Index) konsepsiyasini faol ilgari surmoqda. Ushbu yondashuv barqaror o'sish faqat uch turdagi kapitalning: ishlab chiqarilgan, insoniy va tabiiy kapitalning uyg'un ravishda ko'payishi bilangina amalga oshishini ko'rsatadi. Tadqiqotchilar, shuningdek, "resurslar la'nati" muammosini ajratib ko'rsatib, tabiiy resurslarning ko'pligi zaif institutlar sharoitida texnologik rivojlanish va diversifikatsiyani sekinlashtirishini ta'kidlaydilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Ishda tizimli va tarkibiy-funksional tahlil usullaridan foydalanilgan. Iqtisodiyot murakkab tizim sifatida ko‘rib chiqiladi, unda zaxira (milliy boylik) oqimga (iqtisodiy o‘shish) aylanadi. Resursga yo‘naltirilgan va innovatsion rivojlanish modellarini taqqoslash uchun qiyosiy tahlil usuli qo‘llanilgan. Zamonaviy makroiqtisodiyotning nazariy konsepsiyalari va xalqaro tashkilotlarning kapital tarkibini baholashga doir yondashuvlari ma’lumotlar bazasi bo‘lib xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, XXI asrda iqtisodiy o‘shishning asosiy drayveri milliy boylikning mutlaq hajmi emas, balki uning tarkibi, likvidligi va aktivlarni boshqarish sifati hisoblanadi. Global siljish kuzatilmoqda: rivojlangan mamlakatlar boyligi tarkibida jismoniy kapital va tabiiy resurslar ulushi kamayib, o‘rnini inson kapitali va nomoddiy kapital egallamoqda. Texnologik rivojlangan yetakchi davlatlarda, masalan, AQSh, Yaponiya va Skandinaviya mamlakatlarida inson kapitalining ulushi 65–70 foizdan oshadi. Bu iqtisodiyotlar tashqi shoklarga nisbatan yuqori chidamlilik ko‘rsatadi. Aksincha, tabiiy kapital ustunlik qiladigan mamlakatlar xomashyo narxlarining o‘zgaruvchanligi sababli iqtisodiy o‘shishning beqarorligiga moyil bo‘ladi. Raqamlashtirish jarayonlari bilan bir qatorda inson kapitalining uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishning asosiy omili sifatidagi ahamiyati ortib bormoqda. Ta’lim, kasbiy tayyorgarlik va ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalarning ko‘payishi iqtisodiyotning umumiy faktorli unumdorligini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda bilim va kompetensiyalar global darajada mamlakatlarning asosiy raqobatdosh ustunlik manbaiga aylanmoqda.

Shu bilan birga, bilimlarni iqtisodiy qiymatga aylantirishni ta’minlovchi texnoparklar, ilmiy markazlar va raqamli platformalarni o‘z ichiga olgan innovatsion infratuzilmaning roli ortmoqda. Milliy boylik tarkibiga intellektual mulk va dasturiy mahsulotlar kabi nomoddiy aktivlarning rivojlanishi sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu aktivlar yuqori darajada kengayish xususiyatiga ega bo‘lib, moddiy xarajatlarni sezilarli darajada oshirmasdan barqaror daromad keltirishga qodir. Shunday qilib, milliy boylikning samarali tarkibini shakllantirish bilimlar iqtisodiyoti va innovatsion muhitni rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq. Milliy boylik tarkibi tubdan o‘zgarmoqda: inson kapitali va nomoddiy aktivlar iqtisodiy rivojlanishning qo‘shimcha omili emas, balki uning asosiy negiziga aylanmoqda.

Milliy boylik elementlarining ularning iqtisodiy funksiyasiga qarab tizimlashtirilishi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Milliy boylik tuzilmasining evolyutsiyasi va uning iqtisodiy o‘shishga ta’siri

Milliy boylik komponenti	Aktivlar misollari	Sanoat iqtisodiyoti da o‘shishga ta’sir darajasi	Raqamli iqtisodiyotda o‘shishga ta’sir darajasi	Iqtisodiy o‘shishga ta’sir xususiyati
Asosiy (jismoniy) kapital	Zavodlar, stanoklar, binolar, transport va energetika infratuzilmasi	Yuqori	O‘rtacha	Asosiy ishlab chiqarish quvvatlari, bandlik va logistikani ta’minlaydi. Jismoniy va ma’naviy eskirishga moyil.
Tabiiy kapital	Foydali qazilmalar, yer va suv resurslari, o‘rmonlar	Yuqori	Past (kamayib bormoqda)	Kapitalning tez kirib kelishini ta’minlaydi (xomashyo eksporti), ammo “golland kasalligi” xavfini va bozor kon’yunkturasiga qaramlikni keltirib chiqaradi.
Inson kapitali	Ta’lim darajasi, millat salomatligi, kasbiy kompetensiya	O‘rtacha	O‘ta yuqori (kritik darajada yuqori)	Umumiy omillar unumdorligini oshiradi. Iqtisodiyotning inqirozlarga moslashuvchanligini shakllantiradi.
Nomoddiy aktivlar (intellektual kapital)	Patentlar, texnologiyalar, algoritmlar, ilmiy tadqiqotlar (R&D), ma’lumotlar bazalari	Past	O‘ta yuqori (kritik darajada yuqori)	Innovatsiyalarning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Resurs tugamasdan miqyos samarasi (masshtab effekti)ga ega. Uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishni shakllantiradi.

О‘zbekiston misolida milliy boylik tarkibining transformatsiyasi. O‘zbekiston iqtisodiyoti so‘nggi yillarda barqaror o‘shish sur‘atlarini namoyon etmoqda, bu esa milliy boylik tarkibining bosqichma-bosqich o‘zgarishi bilan chambarchas bog‘liq. An‘anaviy ravishda iqtisodiyotda tabiiy resurslar va sanoat ishlab chiqarishi muhim o‘rin tutgan bo‘lsa, hozirgi bosqichda inson kapitali, xizmatlar sohasi va raqamli texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda. Mamlakatda ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, oliy ta‘lim qamrovini kengaytirish hamda axborot texnologiyalarini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar inson kapitalining sifat jihatdan yaxshilanishiga xizmat qilmoqda. Xususan, IT sohasini rivojlantirish, startap ekotizimini qo‘llab-quvvatlash va yosh mutaxassislarni tayyorlash orqali nomoddiy aktivlar ulushi oshib bormoqda.

Shu bilan birga, iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda: sanoat va qishloq xo‘jaligidan tashqari xizmatlar sektori, ayniqsa raqamli xizmatlar, iqtisodiy o‘shishning muhim drayveriga aylanmoqda. Bu jarayon milliy boylik tarkibining diversifikatsiyasini ta‘minlab, iqtisodiyotning tashqi omillarga nisbatan barqarorligini oshirmoqda. Biroq, mavjud ijobiy o‘zgarishlarga qaramay, ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, innovatsion infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining cheklanganligi hamda hududlar o‘rtasidagi raqamli tafovut milliy boylikning samarali shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Shunday qilib, O‘zbekiston misolida milliy boylik tarkibining transformatsiyasi inson kapitali va raqamli iqtisodiyotning ustuvorligini kuchaytirish orqali amalga oshirilmoqda. Ushbu yo‘nalishda izchil siyosat yuritish uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlashning muhim omili hisoblanadi.

Milliy boylik tarkibida inson kapitalining o‘shib borayotgan rol. Zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitali milliy boylikning eng muhim va tez o‘sayotgan komponentlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Inson kapitali ta‘lim darajasi, kasbiy malaka, sog‘liq holati va innovatsion fikrlash qobiliyati orqali iqtisodiy jarayonlarda bevosita ishtirok etadi hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

O‘zbekiston sharoitida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish, oliy ta‘lim muassasalari qamrovini kengaytirish va kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar ulushining ortishiga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, sog‘liqni saqlash tizimini yaxshilash va aholining umumiy farovonligini oshirish ham inson kapitalining sifatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Sog‘lom va malakali ishchi kuchi iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror o‘shishini ta‘minlaydigan asosiy omillardan biridir.

Shu bilan birga, inson kapitalidan to‘liq foydalanish uchun mehnat bozori moslashuvchanligi, innovatsion muhit va bilimlarni amaliy iqtisodiy qiymatga aylantirish mexanizmlarini rivojlantirish zarur hisoblanadi

Raqamli iqtisodiyotning milliy boylik tarkibiga ta‘siri. Raqamli iqtisodiyot zamonaviy bosqichda milliy boylik tarkibini tubdan o‘zgartiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ma‘lumotlar, raqamli

platformalar va dasturiy mahsulotlar iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan mustaqil aktivlar sifatida shakllanmoqda. Bu esa an'anaviy moddiy kapital ulushining kamayib, nomoddiy kapital ulushining ortishiga olib kelmoqda.

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar — elektron hukumat tizimining kengayishi, moliyaviy texnologiyalar (fintech)ning joriy etilishi hamda IT parklar faoliyatining rivojlanishi — milliy boylikning yangi strukturasi shakllantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu jarayonlar

iqtisodiyotning samaradorligini oshirib, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi hamda biznes muhitini yaxshilaydi. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot inson kapitaliga bo'lgan talabni keskin oshiradi. Zamonaviy mehnat bozori yuqori malakali IT mutaxassislar, data tahlilchilar va innovatsion fikrlashga ega kadrlarni talab qilmoqda. Bu esa ta'lim tizimini raqamli kompetensiyalar asosida qayta qurishni zarur etadi.

Natijada, raqamli iqtisodiyot milliy boylikning tarkibiy transformatsiyasini tezlashtiruvchi omil bo'lib, iqtisodiy o'sishning sifat jihatdan yangi modeliga o'tishni ta'minlaydi.

Milliy boylikni baholashda zamonaviy yondashuvlar va indikatorlar. Zamonaviy makroiqtisodiy tahlilda milliy boylikni baholash faqatgina an'anaviy YaIM ko'rsatkichlari bilan cheklanmaydi. Bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning haqiqiy darajasini aniqlash uchun kapitalning turli shakllarini qamrab oluvchi kompleks indikatorlar qo'llanilmoqda. Bular orasida inson kapitali indeksi, tabiiy kapital baholash tizimlari hamda “inklyuziv boylik” (Inclusive Wealth) yondashuvi alohida ahamiyatga ega.

Inklyuziv boylik konsepsiyasi milliy boylikni uch asosiy komponent — ishlab chiqarilgan kapital, inson kapitali va tabiiy kapitalning yig'indisi sifatida baholaydi. Ushbu yondashuv iqtisodiy o'sishning nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatini ham hisobga olish imkonini beradi. Natijada, resurslardan foydalanish samaradorligi va kelajak avlodlar uchun iqtisodiy salohiyatni saqlab qolish darajasi aniqroq baholanadi. Shuningdek, zamonaviy yondashuvlarda ekologik barqarorlik va raqamli aktivlar ham milliy boylik tarkibiga kiritilmoqda. Bu esa iqtisodiy siyosatni faqat qisqa muddatli o'sishga emas, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishga yo'naltirish zarurligini ko'rsatadi.

Shu sababli, milliy boylikni baholashning yangi metodologiyalari davlatlarga iqtisodiy siyosatni yanada aniqroq va samaraliroq shakllantirish imkonini beradi hamda global raqobat sharoitida strategik ustunlik yaratadi.

Barqaror iqtisodiy o'sishning institutsional va strategik omillari. Barqaror iqtisodiy o'sish faqat milliy boylik tarkibining o'zgarishi bilan emas, balki uni boshqaruvchi institutsional tizimlarning sifatiga ham bevosita bog'liqdir. Iqtisodiy institutlar resurslarning taqsimlanishi, investitsiyalar yo'nalishi va innovatsion faollik darajasini belgilovchi asosiy mexanizm hisoblanadi.

Samarali institutsional muhit mavjud bo'lgan sharoitda kapitalning turli shakllari o'rtasidagi muvozanat ta'minlanadi va milliy boylikning yo'qotilishi

minimallashtiriladi. Aksincha, zaif institutlar resurslarning samarasiz taqsimlanishiga, korrupsiya darajasining oshishiga hamda uzoq muddatli iqtisodiy o'sishning sekinlashishiga olib keladi. Strategik jihatdan barqaror rivojlanish uchun davlat siyosati quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratishi lozim: iqtisodiy institutlarni mustahkamlash, innovatsion tizimni rivojlantirish, ta'lim va ilm-fan integratsiyasini kuchaytirish hamda raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etish. Ushbu omillar milliy boylikning sifatli o'sishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, global iqtisodiyot bilan integratsiya jarayonlari ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular texnologiyalar transferi, investitsiyalar oqimi va bilim almashinuvi orqali milliy boylik tarkibini yanada diversifikatsiya qiladi.

Natijada, institutsional barqarorlik va strategik boshqaruv milliy boylikni samarali shakllantirish hamda uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy sharti hisoblanadi.

Muhokama. Olingan natijalar iqtisodiy o'sish milliy boylikni boshqarish sifatining hosilasi ekanligini tasdiqlaydi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning eng dolzarb muammolaridan biri "o'rta daromad tuzog'i" bo'lib qolmoqda. Bazaviy resurslar va arzon ishchi kuchidan foydalanish hisobiga ma'lum bir darajaga yetgach, iqtisodiy o'sish sekinlashadi yoki to'xtaydi, chunki moliyaviy daromadlar inson kapitali va texnologiyalarga o'z vaqtida yo'naltirilmaydi.

Ushbu jarayonda institutsional muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mulk huquqini (ayniqsa, intellektual mulkni) himoya qilish, qonun ustuvorligi, korrupsiyaning past darajasi va davlat boshqaruvining shaffofligi — bular milliy boylikning eng muhim asosiy omillaridir. Sifatli institutlarsiz infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar yoki innovatsiyalarni joriy etish past samaradorlikka olib keladi.

Xulosalar va takliflar. Iqtisodiy o'sish va milliy boylik murakkab o'zaro bog'liqlikka ega. Faqatgina resurslarni jamg'arish yetarli emas; aktivlarni yangi bilim va texnologiyalarga tezkor aylantira oladigan iqtisodiyotlar ustunlikka ega bo'ladi. Sifatli va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun davlatlar quyidagi strategik qadamlarni amalga oshirishlari zarur:

Investitsiyalar yo'nalishini o'zgartirish: davlat va xususiy investitsiyalarning muhim qismini xomashyo sektoridan inson kapitalini rivojlantirishga (sog'liqni saqlash, uzluksiz ta'lim va fan) yo'naltirish.

Nomoddiy jamg'arishni rag'batlantirish: R&D (tadqiqot va ishlanmalar)ni rivojlantirish hamda intellektual mulkni himoya qilish uchun soliq va huquqiy rag'batlar yaratish.

"Inklyuziv boylik" hisobini joriy etish: YaIMni baholashda ekologik zarar va inson kapitalining eskirishini hisobga oluvchi ko'rsatkichlardan foydalanish.

Institutsional transformatsiya: korrupsiya va resurslarning samarasiz taqsimlanishi natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlarni kamaytirish uchun davlat boshqaruvi sifatini oshirish.

Faqat iqtisodiy o'sishni emas, balki sifatli milliy boylikni oshirishga qaratilgan kompleks yondashuv mamlakatning uzoq muddatli farovonligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics, 2023.
2. Romer P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 2024.
3. World Bank. The Changing Wealth of Nations 2021: Managing Assets for the Future. Washington, DC: World Bank Group, 2021.
4. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобальных трансформаций. Москва: Экономика, 2023.
5. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2022.